

ИСТОРИЧЕСКО РАЗВИТИЕ НА МЕЖДУНАРОДНИЯ АРБИТРАЖ

проф. д-р Александър Драгиев
Бургаски свободен университет

OF INTERNATIONAL ARBITRATION

Professor Alexander Draguiev, PhD
Burgas Free University

Abstract: *The international arbitration is one of the legal means for pacific settlement of international disputes according to the United Nations Charter. From a historical perspective, international arbitration began in Antiquity alongside emergence of first States and International law itself. During that period arbitration between States did not yet have a legal nature, there was no unified legal regulation of arbitration, and arbitration per any particular dispute was conducted in a manner different from previous arbitrations. During the Middle Ages arbitration was significantly developed so that gradual formation of the legal regulation of arbitration began as a set of rules applicable to each particular instance of arbitration. The legal regime of arbitration was finally completed during XIX century when arbitration was firmly established as the main legal means for settlement of interstate disputes. In the beginning of XX century the Permanent Court of Arbitration was established.*

Key word: *arbitration during the Antiquity, arbitration during the Middle Ages, Jay Treaty, Alabama Claims arbitration, Hague Peace Conferences of 1899 and 1907, Permanent Court of Arbitration*

I. Дефиниция на международния арбитраж

Международният арбитраж е едно от най-важните правни средства за мирно решаване на споровете между държавите, което е и изрично посочено като такова в Устава на Организацията на обединените нации (УООН), чл. 33, т. 1. Тази функция на арбитража (както и на другите мирни средства за решаване на международни спорове) придобива особено значение за съвременните международни отношения с оглед на един от основните принципи и на ООН, и на съвременното международно право – принципът на мирно уреждане на международните спорове, регламентиран най-напред в чл. 2, т. 3 от УООН, а по-късно и в Декларацията на ООН от 1970 г. за принципите на международното право: прилагането от държавите на арбитража за решаване на своите спорове е и реализация на този принцип, и гаранция за неговото изпълнение от тях.

Международният арбитраж представлява организираното въз основа на споразумение между държавите страни по един международен спор решаване на този спор от трета, неучастваща в спора страна, която може да бъде както едно лице (арбитър), така и състав от няколко арбитри, и решението на която е окончателно и задължително за спорещите държави.

Уставът на ООН обявява функцията на международния арбитраж на мирно средство за решаване на междудържавните спорове, но не го създава, арбитражът не дължи възникването си на Устава. Той само закрепва нормативно тази функция на арбитража, която вече се е утвърдила в междудържавната практика, защото арбитражът има вековна история.

II. Международният арбитраж през Древността

Арбитражът като средство за мирно решаване на международните спорове възниква още в дълбоката древност, едновременно с възникването на международното право. Историята на международния арбитраж, както и историята на международното право като цяло, започва с възникването на първите, най-древните държави. „Споменаване за арбитраж може да се намери в различни исторически източници, отнасящи се до дълбоката древност. Например, към арбитраж са прибегвали държавите от Древен Китай, Древна Индия, има свидетелства за използването му в Древна Гърция.“¹ Възникването на международния арбитраж още от началото на държавите и на международното право се обяснява с неговата юридическа функция – да решава спорове между държави, а те са закономерна проява на отношенията помежду им: в хода на тези отношения неминуемо се пораждаат и спорове между държавите.

В античната епоха международното право се отличава, първо, с регионализъм², т. е. че във всеки регион от света, където възникват най-ранните държави, се създават такива норми на международното право, които са специфични за този район, и второ, международното право в основата си е обичайно, главният източник на това право е международноправният обичай³, независимо че все пак се сключват и международни договори. Но случаи на арбитражно решаване на спорове има във всички региони, т. е. до арбитраж прибегват държавите от всички региони, без значение разликите между тях. Има редица примери за арбитражи от тази епоха, такива като арбитражът от 2100 г. пр. н. е. на краля на Урук, който постановява връщането от един град на друг завзета негова територия, или арбитражът от 600 г. пр. н. е. между гръцките градове Атина (представявана от известния в историята атински държавник Солон) и Мегара за о-в Саламин. В Древна Гърция чрез арбитраж са решавани спорове между отделните полиси (градове-държави), като между 300 и 100 г. пр. н. е. са проведени 46 арбитража⁴. Една специфика на арбитража в Древна Гърция е броят на арбитражите в даден арбитраж: имало е арбитражи със 600, както и с 334, и с 204 арбитражи⁵.

По времето на Древния Рим обаче арбитражът има изключително ограничено приложение, тъй като арбитраж може да се осъществява само между равни, докато и Римската република, и Римската империя се стремят да завладяват другите народи, а не да изграждат равноправни отношения с тях. Затова и никога спор, страна по който е римската държава, не е бил предаван на арбитраж. Доколкото арбитражът съществува в римската държава, той се провежда между народи, които са подчинени, васални на Рим, и които се обръщат към римския Сенат или други римски институции за

¹ Международное право. М.: Изд. Гардарики, 2008, с. 364. Вж. също **Ганев, М.** Международният арбитраж - В: Съвременното международно правораздаване. Т. 1. С.: Институт по международно право; Институт по европейско право, 2011, с. 17: "...арбитражът има своите корени още в историята на Древния Изток и Древна Гърция".

² Вж. Международное право..., с. 48, 50.

³ Пак там.

⁴ Вж. **Born, G. B.** International Commercial Arbitration. L.: Kluwer Law International, 2014, p. 7.

⁵ Ibid., p. 8.

разрешаване на спорове между тях, основно териториални⁶. Арбитри по тези спорове стават представители на римската държавна власт (напр. консули, проконсули, претори, легати, управляващи римските провинции, командири на римски гарнизони). Съвсем очаквано, при решаването на споровете тези арбитри се ръководят всъщност от интересите на римската държава, поради което, независимо от предмета им, споровете са решавани по такъв начин, че да не се засегне този интерес.

Това, което може да се обобщи за арбитража през древността е, че той все още няма качеството на институт на международното право, а е само начин за решаване на спорове. Това значи, че все още не съществува уеднаквяване, унификация на решаването на междудържавните спорове, няма правни норми, които да са еднакво приложими при всички такива спорове, напротив – всеки спор може да се реши по начин, различен от предишни спорове.

III. Международният арбитраж през Средновековието

През Средновековието феодалната раздробеност и непрекъснатите войни между феодалите са причината в международния арбитраж да започнат да виждат алтернативна на войната възможност за разрешаване на споровете. Чести арбитражи се провеждат между кантоните на Швейцарската конфедерация, между градовете от т. нар. Ханза в Германия (търговски съюз на германските пристанищни градове на Балтийско море и други северногермански градове), между германски или италиански държавици⁷. В тази епоха арбитражът най-често е възлаган на най-висшите представители на светската (императори и крале) и духовната (папи, кардинали, епископи) власт.

Най-известният пример за такъв случай на арбитраж е разрешаването от папа Александър VI Борджия през 1493 г. на спора между Испания и Португалия за подялбата на колониите им. Този арбитраж е забележителен, първо, от гледна точка на историята си, второ, от гледна точка на произнесеното от папата решение по спора, и трето, от гледна точка на последиците си.

Португалия е първата европейска държава, чиито мореплаватели извършват все по-далечни морски походи и в резултат на това прокарват нови морски пътища и откриват нови земи, основно по западния бряг на Африка⁸. Според правилата на епохата тези земи се обявяват за колонии на португалския крал. Така Португалия открива и колонизира архипелага Кабо Верде (това са островите Зелени нос), териториите около устието на р. Конго, най-южните точки на африканския континент – нос Добра Надежда и Иглен нос⁹, където се сливат водите на Атлантическия и Индийския океан¹⁰. През 1492 г. пътешествието на Христофор Колумб от името на Испания на запад за търсене на нов път към Индия води до откриването на нови морски пътища (към бъдещата Америка) и редица острови в Карибско море (както и самото море). Съответно тези острови и обитаващото ги местно население са обявени за колонии на

⁶ Ibid.

⁷ Ibid., p. 9.

⁸ Пътешествията на португалските мореплаватели слагат началото на епохата на т. нар. Велики географски открития – епохата, когато европейците прокарват нови морски търговски пътища и откриват нови земи (дори цели континенти – Америките, Австралия). Вж. **Петков, П.** Поглед към Новото време. Европа през XVI-XVIII в. С.: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2008, с. 18.

⁹ Вж. за тези исторически бележки **Петков, П.** Цит. съч., 19 - 20.

¹⁰ Вж. **Кроули, Р.** Завоеватели. Как португалците построили първата мирова империя. М: Центрполиграф, 2017, с. 37.

Испания¹¹. Следователно Португалия и Испания се очертават като две морски сили, които с развитието на мореплаването си и откриването и завладяването на нови земи се превръщат в колониални сили и като такива се изправят пред сблъсък на претенции към такива земи. Така между Португалия и Испания възниква спор, който по своето същество е колониален – спор за по дялба на бъдещите колонизирани земи и народи.

И Португалия, и Испания търсят начин за разрешаване на този спор, при което Испания се обръща към тогавашния папа на католическата църква за арбитър по спора. В това няма нищо особено – традиционно и многократно папите са канени като арбитри за разрешаване на спорове между държави. По това време папа е Александър VI Борджия, който е испанец по народност, но Португалия се съгласява той проведе арбитража по спора им. През 1493 г., между май и септември, папата разрешава спора, като постановява четири були¹² (булата е наименование за папски декрет). Решението на папата е следното.

С тези були папата, първо, потвърждава правата на Испания върху откритите от Хр. Колумб острови, второ, с булата *Inter Caetera* папата прокарва линия, чиято цел е да раздели португалските и испанските колонии; тази линия е мисловна и напълно произволна, вертикална, преминаваща по земното кълбо от единия полюс към другия, на разстояние 100 лиги (португалска мярка за дължина по това време) западно от архипелага Кабо Верде¹³, приблизително на 31° з. д.¹⁴ Според четвъртата була тази линия разделя между Испания и Португалия откритите от техните мореплаватели нови територии, както и териториите, които може да бъдат открити от тях в бъдеще: тези, които са на запад от тази линия, остават за Испания (днешните Централна и Южна Америка), а Португалия получава териториите на изток от линията (в Индийския и Тихия океан; неслучайно първите европейски колонизатори в Индия са именно португалците)¹⁵. По този начин на Португалия се забранява нейните кораби да плават и завладяват земи на запад от разделителната линия, това пространство е запазено за Испания; и обратно – на Испания се забранява корабите ѝ да навлизат и тя да завладява земи на изток от разделителната линия – това пространство е запазено за Португалия.

Макар да е принудена да се подчини на папските були, Португалия остава недоволна от арбитража и конкретно от географското разположение на определената от папата разделителна линия. Интересът на Португалия е да увеличи колкото се може повече на запад морското пространство, в което да има право да оперира флотата ѝ. Португалският крал Жуау II се обръща направо към кралиците на Испания Фернандо Арагонски и Изабела Кастилска за преразглеждане на граничната линия между тях. Водени от политически и стратегически съображения¹⁶, испанските крале се съгласяват на преки преговори и след продължителни такива на 07.06.1494 г. в малкото испанско градче Тордесиляс е подписан договор относно тази линия. Той наистина я премества с 270 лиги още по на запад, така че за Португалия остава територия от

¹¹ Вж. **Пейн, Л.** Море и цивилизация. Мировая история в свете развития мореходства. М.: Изд. АСТ, 2017, с. 450, 451.

¹² Пак там, с. 453.

¹³ Вж. **Пейн, Л.** Цит. съч., с. 453, **Попов, Н.** Политическа география на португалската колониална империя. С.: Аскони - издат, 2010, с. 63, **Кроули, Р.** Цит. съч., с. 44.

¹⁴ Вж. **Пейн, Л.** Цит. съч.

¹⁵ Вж. **Пейн, Л.** Цит. съч., **Попов, Н.** Цит. съч., с. 62, **Кроули, Р.** Цит. съч., с. 43.

¹⁶ За тези съображения вж. **Попов, Н.** Цит. съч., с. 63.

Атлантическия океан западно от островите Кабо Верде на разстояние вече не от 100, а от 370 лиги¹⁷ (равни приблизително на 1100 морски мили¹⁸), считано от разделителната линия, като новите географски координати на линията са 43° 40' з. д.¹⁹

Съществува предположението, че португалски кораби са стигали до тези райони на Атлантика и са откривали там суша. Ето защо стремежът на Португалия да премести още на запад демаркационната линия с Испания не е случаен – португалците са знаели, че там има земя, и така ще могат да я получат в свое владение. И действително това се случва в резултат на преместената линия – оказва се, че сега тя преминава през сухоземна територия, чието съществуване тогава още е неизвестно, но която понастоящем представлява най-източната част на Бразилия. Така тази територия се озовава в зоната на португалските колониални интереси, което е позволило на Португалия да създаде там своя колония, която постепенно се разраства към вътрешността на южноамериканския континент, и тази колония е предшественикът на днешната държава Бразилия²⁰. Така сред всички колонии в Ю. Америка, които обяснимо са само испански, се появява и една португалска.

Договорът от Тордесиляса само определя новата географска граница между морските пространства, предоставени на Португалия и Испания; по-важното – юридическите права на двете държави върху тези пространства, и по-точно, разделението между тях на тези права, остава такова, каквото е според арбитража на папа Александър VI. Така папата, призван само за арбитър по един междудържавен спор, на практика поделва между две държави – Испания и Португалия, света извън Европа, макар земите в него по това време все още да не са открити и известни. Тази подялба е със съдбоносни политически и исторически последици – тя превръща Атлантическия океан в испанско море, а Тихия и Индийския – в португалско²¹. Съответно всички територии, които са открити (само от испански мореплаватели) в Атлантическия океан (отвъд разграничителната линия) стават испански колонии, а всички територии, открити (което е възможно само от португалски мореплаватели) в Тихия и Индийския океан стават португалски колонии. Така Африка и Азия стават обект на безпрепятствена колониална експанзия от страна на Португалия.

Но категоричното доказателство какви последици има арбитражът на папа Александър VI за световната история са държавите от Централна и Южна Америка. Всички тези държави, с изключение на Бразилия (където се говори португалски език, по изяснената вече причина, че е бивша португалска колония), са испаноезични (от-

¹⁷ Вж. Попов, Н. Цит. съч., с. 62, 63, Пейн, Л. Цит. съч., Кроули, Р. Цит. съч., с. 43, 44.

¹⁸ Вж. Пейн, Л. Цит. съч.

¹⁹ Вж. Попов, Н. Цит. съч., с. 63.

²⁰ Вж. Пейн, Л. Цит. съч., Кроули, Р. Цит. съч.

²¹ Като доказателство за третирането от двете държави на океаните като свои владения може да послужи историята на първата морска експедиция, обиколила света. Тази експедиция е известна с името на своя предводител, Фернандо Магелан. Португалец по народност, той постъпва на служба на испанската корона, и заминава на пътешествие начело на пет испански кораба, впоследствие намалени на три. Търсейки нови и непознати земи, и без да целят това, тези кораби на практика извършват пълна обиколка на земното кълбо. По пътя си те навлизат в Тихия океан, т. е. в португалски води. По време на плаването Ф. Магелан загива на един от островите на днешната държава Филипини, а моряците му продължават с два кораба към Испания. Единият след различни перипетии успява да се прибере, но другият е заловен от португалски кораби и моряците му са обявени за нарушители, защото плуват във води, забранени за испански кораби, заради което прекарват години в португалски затвор. (За историята на експедицията на Ф. Магелан вж. Пейн, Л. Цит. съч., 458 - 461.)

тук и общото наименование за тези два американски региона – Латинска Америка; обяснението е именно в испанския език, който е от т. нар. романска езикова група, защото е основан на латинския език). Причината за това е, че всички сегашни централно и южноамерикански държави са бивши испански колонии; а са такива именно в резултат на папския арбитраж – американският континент е открит и колонизиран от Испания поради изключителното ѝ право за това в тази част на света по силата на решението на папата. Колкото и да е абсурдно разделението на света, извършено с това решение (и в крайна сметка с решението, а с него и с привилегированото положение на Португалия и Испания останалите държави престават да се съобразяват), авторитетът на папата е толкова голям, че решението е изпълнявано в продължение на векове.

В заключение за арбитража през Средновековието може да се каже, че тогава започва формирането на този институт на международното право.

IV. Арбитражът в епохата на абсолютизма

В периода на абсолютизма²² (последният етап от епохата на феодализма) арбитражът почти изчезва, защото е третиран като ограничение на властта на монарха, като противоречие със самото понятие за абсолютната власт на монарха, и затова е неприемлив²³. Приложение арбитражът намира само в отношенията между малки, и затова равноправни страни, напр. между швейцарските кантони, или между отделни градове от германската Ханза.

V. Създаване на института на арбитража в международното право

1. Безспорна е ролята на Съединените американски щати за утвърждаването на арбитража като правно средство за решаване на международните спорове по мирен начин. Още от възникването си като независима държава те възприемат, и нещо повече – опитват се да налагат арбитража като единственото средство за тяхното решаване. Смята се, че първото арбитражно споразумение в съвременния смисъл на това е т.нар. договор Джей²⁴. (Популярен е така по името на тогавашния председател на Върховния съд, а преди това държавен секретар (т.е. министър на външните работи) на САЩ Джон Джей, който подписва договора от тяхна страна.) Това е договор между САЩ и Англия за приятелство, търговия и корабоплаване, сключен през 1794 г. В него се предвижда създаването на три смесени англо-американски комисии с равен брой представители на всяка страна: първата е посветена на определяне на границата между САЩ и Канада като британска колония, втората е посветена на претенциите на британски търговци към граждани на САЩ, а третата – на претенциите на американски граждани към Великобритания²⁵. На практика това е арбитражен начин за ре-

²² Форма на държавно управление, когато властта на монарха се характеризира с пълна свобода от законови ограничения и отгук липса на какъвто и да е контрол; монархът съсредоточава в себе си законодателната, изпълнителната и съдебната власт в държавата.

²³ Вж. **Malanczuk, P.** *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. London, N. Y., 1999, p. 20.

²⁴ „Произходът на съвременния арбитраж обикновено се извежда от Договора за приятелство, търговия и корабоплаване (Договорът Джей) от 1794 г.“ – **Collier, J., V. Lowe.** *The Settlement of Disputes in International Law*. Oxford, 1999, p. 32. Вж. в същия смисъл **Malanczuk, P.** *Op. cit.*, *Международное право...*, с. 364.

²⁵ За Договора Джей вж. **Born, G. B.** *Op. cit.*, p. 11; **Terris, D., C. Romano, L. Swigart.** *The International Judge*. Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 2; **Ганев, М.** *Цит. съч.*, 17 - 18.

шаване на международен спор, а комисиите са първообраз на арбитражни състави. Показателно за значението на този договор е, че само до 1804 г. арбитражните комисиии по него решават повече от 536 спора, някои от които стават важни прецеденти в развитието на международното право²⁶. След договора Джей и САЩ, и Англия сключват арбитражни споразумения и с други европейски държави (първото си тако-ва Англия сключва с Испания през 1823 г.)²⁷.

2. Най-голямото си развитие международният арбитраж постига през XIX в. Арбитражът се разглежда като най-ефикасното средство за решаване на международните спорове: „арбитражът се признава от държавите като най-ефективното, и в същото време най-справедливото средство за уреждане на спорове“²⁸. Затова на арбитража се възлагат големи надежди и за мирното решаване на споровете между държавите, и изобщо като една от гаранциите за международния мир. Съответно от държавите се очаква да приемат арбитражното решаване на споровете си; доказателство за значението, което се приписва на арбитража за държавите е едно популярно изказване по това време: „държава, която отказва арбитраж, е престъпник“²⁹. В периода от началото на XIX в. до 1914 г. чрез арбитраж са решени повече от 200 спора³⁰, като само между латиноамериканските държави са сключени 185 договора, предвиждащи арбитраж³¹.

Общо взето споровете, които се решават чрез арбитраж през XIX в. са три вида: териториални, за обезщетяване на вреди и за нарушаване на неутралитет по време на война. Като по това време най-често за арбитри са избирани монарси.

За отбелязване е, че тази традиция се наблюдава даже и през XX в. Така например през 1901-1902 г. италианският крал Виторио Емануеле III е арбитър в спора между Великобритания и Бразилия за границата на Британска Гайана в Южна Америка. През 1906 г. кралят на Испания Алфонсо XIII е арбитър по териториален спор между Хондурас и Никарагуа, през 1931 г. кралят на Италия решава арбитражен спор между Франция и Мексико за о-в Клипертън (френска колония в Тихия океан). А през 1902 г. Аржентина и Чили сключват договор, с който определят тогавашния английски крал Едуард VII и неговите наследници за арбитри по своите териториални спорове, като същата година кралят решава спора между тях за границата им в Андите³². По-късно и английската кралица Елизабет II би трябвало да стане арбитър по такива спорове през 1966 г. (т.нар. *Palena case*) и през 1977 г. (спорът за канала Бийгъл) между тези държави³³. По първото арбитражно дело обаче от нейно име (според английските конституционни принципи) английското правителство назначава тричленен арбитражен съд, състоящ се от един юрист (лорд А. Макнеър, бивш съдия в Международния съд на ООН) и двама експерти по география³⁴. По второто арбитражно дело, отново от името на кралицата, правителството назначава петчленен

²⁶ Вж. Malanczuk, P. Op. cit.; Terris, D., C. Romano, L. Swigart. Op. cit.

²⁷ Вж. Terris, D., C. Romano, L. Swigart. Op. cit.

²⁸ Born, G. B. Op. cit., p. 14.

²⁹ Ibid.

³⁰ Вж. Ганев, М. Цит. съч., с. 18.

³¹ Вж. Born, G. B. Op. cit., p. 12.

³² Вж. Ганев, М. Цит. съч., с. 40, 41.

³³ Merrills, J. G. International Dispute Settlement. Cambridge, 2005, p. 93.

³⁴ *Argentine-Chile Frontier case* (1966). – In: International Law Reports, vol. 38, 1969, p. 10.

арбитражен съд, изцяло състоящ се от настоящи съдии в Международния съд, като в случая те действат извън качеството си на съдии³⁵.

3. Най-известното арбитражно дело от XIX в. и същевременно пример за арбитража по споровете за нарушаване на неутралитет е делото между САЩ и Англия за кораба „Алабама“³⁶. По време на Гражданската война в САЩ Англия разрешава на една от воюващите страни - Конфедерацията на южните щати да построи в Ливърпул свой кораб, наречен „Алабама“, който в хода на войната потопява много кораби (64 търговски и един военен³⁷) на северните щати. Те от своя страна оценяват построяването на кораба в Англия като нарушаване от нея на своето задължение за неутралитет спрямо войната и затова след края ѝ САЩ завеждат дело срещу Великобритания. Със споразумението си за арбитражно разглеждане на спора си (арбитражното споразумение) страните му САЩ и Великобритания избират за място на провеждане на арбитража гр. Женева, Швейцария. Арбитражът се провежда в една от залите на женевското кметство, оттогава наречена зала „Алабама“³⁸.

Особен интерес представлява приложимото право по арбитражното дело. Арбитрите приемат три правни норми като приложими, както и „такива принципи на международното право, които не са несъвместими с нормите, които арбитрите ще определят като приложими по делото“³⁹. Първата от трите норми от приложимото право предвижда, че всяка неутрална държава е задължена „да положи всички усилия да не допусне оборудването, въоръжаването или екипирането под нейната юрисдикция на какъвто и да е кораб, за който има достатъчни основания да се смята, че е предназначен да плава или воюва срещу държава, с която тази (неутралната – б. а.) държава е в мирни отношения“⁴⁰. Другите две норми предвиждат задълженията на неутралните държави да не допускат кораби на воюващи държави да отплуват от тяхната територия, както и да забраняват на такива кораби да използват пристанищата им за снабдяване с оръжие и боеприпаси⁴¹.

През 1872 г. арбитражният съд постановява решение в полза на САЩ, в което заявява, че „правителството на Нейно британско величество не може да се оправдае за неизпълнението (на задълженията си като неутрална държава – б. а.) с твърдението, че не разполага с достатъчно ефикасни правни средства (за изпълнението на тези задължения - б. а.)“⁴². Решението осъжда Англия да заплати на САЩ обезщетение в размер на 15 500 000 долара, платими в злато⁴³.

Изключителното значение на това дело е, че от него тръгват няколко от най-важните действащи и сега правила в международния арбитраж: нечетният състав от ар-

³⁵ *Beagle Channel Arbitration (Argentine v. Chile) (1977)*. – In: *International Law Reports*, vol. 52, 1979, p. 93. Начинът на определянето на арбитрите по тези две арбитражни дела се среща често, когато за арбитър е избран държавен глава: той назначава специалисти по международно право за арбитри вместо себе си. (*Shaw, M. Op. cit.*, p. 1051.)

³⁶ За историята на делото „Алабама“ вж. **Ганев, М.** Цит. съч., с. 18, 19, **Born, G. B.** *Op. cit.*, p. 12.

³⁷ Вж. **Clapham, A.** *Brierly's Law of Nations*. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 411.

³⁸ *Ibid.*, p. 412.

³⁹ *Ibid.* Това е разпоредбата на чл. VI от арбитражното споразумение, и тя показва, че спорещите държави са оставили на арбитрите да установят приложимото право.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*, 412 - 413.

⁴² *Ibid.*, p. 413.

⁴³ Размерът на тази сума за времето си е толкова голям, че е бил равен на годишния бюджет на Великобритания. Но макар и със закъснение, тя изплаща обезщетението. (Вж. **Born, G. B.** *Op. cit.*)

битри (в делото „Алабама“ те са петима); задължителното включване в арбитражния състав на арбитри – граждани на неучастващи в спора държави (освен арбитрите от Англия и САЩ, другите трима арбитри са от Италия, Бразилия и Швейцария⁴⁴); гласуване на арбитражното решение и вземането му с мнозинство от арбитрите; решението да бъде мотивирано. (Специално за мотивите – през XIX в. се приема арбитражните решения да са без мотиви, като това е така винаги когато за арбитър е избран монарх.⁴⁵) Ето защо решението по делото „Алабама“ се оценява в международното право като „решаваща крачка“⁴⁶, като начало на „нова ера в мирното решаване на международните спорове“⁴⁷, като „пример за ползата от решаването на международните спорове чрез прилагане на правни норми, безпристрастно и със задължителна сила“⁴⁸.

4. В края на XIX в. развитието на арбитражната практика довежда до възникването на два много важни вида арбитражни споразумения. Първият вид са договорите, учредяващи постоянно действащи арбитражи. Такъв договор е Световната пощенска конвенция от 1874 г., с която се създава Световният пощенски съюз и която предвижда създаването на специален арбитражен съд в рамките на този съюз⁴⁹. Вторият вид арбитражни споразумения са общите договори за арбитраж, т.е. договорите, които изискват всички спорове между страните им, независимо от предмета им, да се решават от арбитраж. Най-известният пример за такива договори са Хагските конвенции за мирно уреждане на международните спорове от 1899 г. и 1907 г.

От анализа на арбитражната практика през XIX в. се налага заключението, че точно тогава окончателно се оформя институтът на международния арбитраж в международното право. Нещо повече, основните черти на арбитража – такива, каквито ги познаваме днес, се появяват и утвърждават именно през XIX в.

VI. Хагски конвенции за арбитраж от 1899 г. и 1907 г.

Най-голямо значение за историческото развитие на арбитража имат Първата (1899 г.) и Втората (1907 г.) Хагски мирни конференции. Те се провеждат в гр. Хага, Нидерландия. Първата от тях е свикана по инициатива на Русия, и по-конкретно на руския император Николай II и се провежда от 18.05. до 29.07.1899 г.⁵⁰. Като признание за това може да се счита фактът, че за председател на конференцията е избран руският представител, барон Стал, който по това време е руски посланик в Лондон. В конференцията участват 26 държави, но без тези от Централна и Южна Америка. Единствените участници от Америка са САЩ и Мексико. Тази конференция приема

⁴⁴ Вж. Terris, D., C. Romano, L. Swigart. Op. cit., Ганев, М. Цит. съч., с. 19.

⁴⁵ Вж. Malanczuk, P. Op. cit. Когато избират монарх за арбитър, самите страни по спора изобщо не изискват решението да бъде мотивирано. Защото приемането на решението и отгук готовността за изпълнението му се дължат единствено на авторитета на самия монарх и на доверието, което страните имат към личността му, в частност към неговата обективност и безпристрастност, което е и основанието да го изберат за арбитър по своя спор. (Вж. по този въпрос Sohn, L. B. The Future of Dispute Settlement. – In: Macdonald, R. St. J., D. M. Johnston (eds.). The Structure and Process of International Law. Dordrecht, Boston, Lancaster: Martinus Nijhoff Publishers, 1986, p. 1126.)

⁴⁶ Merrills, J. G. Op. cit., p. 94; Collier, J., V. Lowe. Op. cit., p. 32.

⁴⁷ Shaw, M. International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 111.

⁴⁸ Terris, D., C. Romano, L. Swigart. Op. cit.

⁴⁹ Born, G. B. Op. cit., p. 13.

⁵⁰ Вж. Ганев, М. Цит. съч., с. 52.

три декларации и две конвенции, регламентиращи законите и обичаите на войната. Заедно с това конференцията приема и една конвенция, която вече е в областта на арбитража – Конвенция за мирно уреждане на международните спорове, с която се създава Постоянен арбитражен съд (ПАС).

През 1907 г., от 15.06. до 18.10., се свиква Втората Хагска мирна конференция, в която участват вече 44 държави. Инициативата за това този път принадлежи на президента на САЩ Теодор Рузвелт⁵¹, но е подкрепена и поета отново от Русия. Заради тази нейна заслуга за председател на конференцията отново е избран руският представител на нея и същевременно руски посланик в Париж А. Нелидов⁵². Конференцията приема 12 конвенции и една декларация (декларацията и две от конвенциите са същите, каквито са приети и на Първата Хагска конференция), отново посветени на законите и обичаите на войната, както и една Конвенция за мирно уреждане на международните спорове, която обаче само доразвива съдържашата се в Конвенцията от 1899 г. правна уредба на ПАС. Главната причина за приемането на втората конвенция е, че тъй като във Втората Хагска конференция участват почти двойно повече държави от първата, то и втората конвенция за арбитраж ще обвърже повече държави с възможността споровете им да бъдат решавани от ПАС и така ще гарантира мирното им решаване. Обстоятелството, че и двете Хагски конвенции за арбитраж съдържат правна уредба на ПАС, която освен това е почти идентична и в двете, позволява една държава, дори да е страна само по едната, която да е конвенция, да назначава свои арбитри в ПАС и да се обръща към него за решаването на споровете си⁵³.

Приемането на Хагските конвенции за арбитраж на Хагските мирни конференции поставя един логичен въпрос – защо на форум, посветен на регламентирането на правилата за водене на война, и заедно с приемането на тези правила, се приема и нещо, което е тяхна пълна противоположност – правила за мирно решаване на международните спорове, каквито са конвенциите за арбитраж. Обяснението е в значението, което по това време се отдава на арбитража, и оттук ролята, която му се отрежда от Хагските конференции. Международните договори, които се приемат на конференциите, т. е. правилата за водене на война, нито я забраняват, нито възпрепятстват държавите да водят такава. И тук е и предназначението, и конкретната роля на Хагските конвенции за арбитраж – да бъдат алтернатива на войната като начин за решаване на споровете между държавите. Затова конференциите, свикани с цел да регламентират воденето на война изрично регламентират, и то договорноправно, чрез конвенции, и международния арбитраж. Образно казано, с конвенциите за арбитраж конференциите сякаш предлагат на държавите да се откажат от войната за решаване на споровете си, тъй като разполагат с не по-малко гарантиращ тяхното решаване метод – арбитража, като на конференциите дори е разработен непознат дотогава вид арбитраж – постоянен, или още институционален арбитраж в лицето на Постоянния арбитражен съд. Така, че целта на арбитража и за конференциите, и за държавите, събрани там, е да бъде контрапункт, обратната страна на войната. Което обяснява и

⁵¹ Пак там.

⁵² Любопитен за българите факт относно него е, че той е другият представител на Русия, заедно с граф Н. П. Игнатиев, който подписва Сан - Стефанския мирен договор, с който приключва освободителната за България руско - турска война от 1877-1878 г.

⁵³ Пример за това е и България: тя ратифицира I Хагска конвенция за арбитраж още през 1900 г., а II Хагска конвенция – едва през 2000 г.; това не попречи България през интервала между двете ратификации да има свои арбитри в ПАС и той да е отворен за сезиране с евентуални нейни спорове.

решението на държавите едновременно с правилата за водене на война, в една и съща конференция, да се регламентира и арбитража, за да се приравни мирния подход за решаване на споровете на безспорния за времето си такъв подход – войната.

След Втората Хагска мирна конференция за периода от 1907 г. до началото на Първата световна война през 1914 г. под влияние на Хагските конвенции за арбитраж са сключени 86 общи договори за арбитраж. Но нито един от тях не е приложен, като по този начин нито един спор не е решен въз основа на тях.

Значението на Хагските конвенции за мирно уреждане на международните спорове е, че те превръщат в договорни съществуващите до момента обичайноправни норми относно международния арбитраж, кодифицират пръснатите в различни договори конвенционални норми относно него, създават нови договорни норми и по този начин създават унифицирана правна, и то договорноправна уредба на този арбитраж.